

Türkiye-İsrail geriliminden rahatsız olan ABD, İsrail'e baskı yaparak BM'nin soruşturma komisyonuna katılmasını sağladı.

İnceleme

Prof. Dr. Gencer ÖZCAN
İstanbul Bilgi Üniversitesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi
gencer.ozcan@bilgi.edu.tr

MAVİ MARMARA BUNALIMINDA SONUN BAŞLANGICINA DOĞRU

Towards the Beginning of the End in the Mavi Marmara Crisis

Abstract

Having reached its climax in mid nineties, Turkey's alignment with Israel had corresponded with a set of conditions and necessities that both countries strived to meet. By the 2000s, the very conditions under which the alignment took root and the needs for which the military agreements were geared still seem to have remained relevant to sustain the alignment. The way the Flotilla Raid crisis unfolded highlights that the alignment has been perceived as part and parcel of the regional stability. Despite the Arab street's enthusiasm about the JDP government's initial reaction to the raid, the response to the crisis received from Arab palaces across the Middle East was calm and measured focusing on how to avoid further deterioration between Ankara and Tel Aviv. Bearing in mind the future contingencies, Washington's good offices to patch up relations proved to be decisive and indicated the degree of importance it attached to the alignment.

*Yazıya ilişkin görüş ve önerilerini paylaşan Soli Özele teşekkür borçluyum.

İnceleme

Bölgesel uzantılarını koruyan Kürt ayrılıkçılığı sorunu Ankara'nın gündemindeki yerini kaybetmemiştir. Sorunun kazandığı sınır aşan boyutlar Türkiye'nin bölgesel ölçekte etkili olan herhangi bir ülke ile hasmâne ilişkilere girmekten kaçınmasını gerektirmektedir.

Giriş

A rtık Türkiye-İsrail ilişkilerini derin bir bunalıma sürükleyen Mavi Marmara Baskını üzerinde serinkanlı bir biçimde düşünme zamanı. Türkiye'nin sonuçlarını ön-göremediği, İsrail'in ölçülü tepki vermeyi beceremediği bir girişim iki ülke ilişkilerinde başta can kayıpları olmak üzere, unutulması mümkün olmayan izler bıraktı. Son yirmi yıldır süren yakınlık sürecini duraksatan bunalımın ortaya koyduğu veriler ikili ilişkilerin içeriği ve geleceği konusunda ipuçları sağladı. Bu verilerden belki de en önemlisi ABD'nin Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerde oynamakta olduğu sessiz ortak rolünün gözle görülür bir biçimde ortaya çıkması oldu. Washington, kuruluşuna da katkıda bulunduğu bir ortaklığı kötü hesaplanmış bir girişime karşı berbat bir tepkinin yol açtığı bir bunalım yüzünden bitmesine izin vermeyecek kadar önemsedini açıkça gösterdi. Bunalım ikili ilişkilerin üçüncü ülkeler katında yarattığı algıların daha açık bir biçimde görülmesine olanak tanıdı. Bunalımla birlikte Ankara-Tel Aviv ekseninin bölgede istikrar arayan tüm aktörler için bir tür çapa etkisi yarattığı görüldü. Arap ülkelerinden gelen tepkiler bölgenin iki büyük gücü arasındaki gerginliğin bu ülkeler katında hoşnutsuzluk yerine endişe uyandırdığını ve bölge istikrarı için olumsuz bir gelişme olarak algılandığını gösterdi. Bunalım belki de 6/7 Eylül 1955 olaylarından sonra ilk kez dış politik amaçlar uğruna sivillerin cesaretlendirilmesi yoluyla gerçekleşen eylemlerin denetim dışına çıkabileceği ve sonuç olarak yarardan çok zarar getirebileceği gerçeğini bir kez daha hatırlattı. Son olarak, yaşananlar uluslararası ilişkilerin kaygan zeminle-

rinde haklı kalmanın, haklı olmaktan çok daha zor bir iş olduğunu yeniden gösterdi.

Türkiye-İsrail Yakınlaşmasının Dinamikleri

Mavi Marmara bunalımının ilişkiler üzerinde bıraktığı izleri çözümlenmek için Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu koşulların doksanlı yıllardan günümüze nasıl bir değişim geçirdiği sorusu üzerinde durulabilir. Bu karşılaştırma için Türkiye'yi doksanların başından itibaren İsrail ile güvenlik boyutu öne çıkan bir ilişki geliştirmeye yönelen nedenler ele alınabilir. İkili ilişkiler 1986'da iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin düzeyinin yükseltilmesi ile birlikte gelişmeye başlamış, gelişme Körfez Savaşı, ardından başlayan Oslo Barış Süreci'nin yarattığı koşullar ve gereksinmelerin etkisiyle ivme kazanmıştır.¹ İlk aşamada ikili ilişkiler güvenlik ve istihbarat konularında örtülü işbirliği temelinde gelişmiştir. Dolayısıyla, gerek 1993'te başlayan güvenlik temelli işbirliği, gerekse 1996 Anlaşmalarıyla ivme kazanan yakınlaşma dönemin koşullarını ve iki ülkenin bu döneme ilişkin gereksinmelerini yansıtır. Aynı nedenle, anlaşmaların imzalandığı 1996, "stratejik ittifakın" kurulduğu yıl olmaktan çok, gözlerden uzak gelişen askeri işbirliğinin uluslararası kamuoyunun önüne çıkarıldığı tarih olarak görülmelidir.

Bu koşul ve gereksinmelerin önemli bir bölümü doksanlı yıllarda Suriye ve İran'ın Türkiye ile sorunlarını çözmek için PKK'ya lojistik destek vererek dolaylı savaşa başvurması ile ilgilidir. Fırat sularının paylaşımı konusundaki endişelerini gidermek için diplomatik müzakereler yürütmek yerine PKK'yı desteklemenin daha etkili bir yol

Ortadoğu'daki Kürt ayrılıkçılığı Türkiye'nin bölge ülkeleriyle gerilimli ilişkilere sahip olmasını riskli kılıyor.

olduğunu düşünen Suriye'nin 1990'da Atatürk, 1995'te ise Birecik barajları için su tutma aşamalarına gelindiğinde PKK'yı özellikle Hatay bölgesinde sistematik saldırılar düzenlemeye yönlendirir. İran'ın da benzer bir yola saparak Suriye'ye destek vermesi, Ankara'nın bölgesel ölçekte tanımlanan politikalara yönelmesine neden olur. Müzakereler yoluyla sonuç alamayacağını gören Türkiye, İsrail ile Suriye-İran eksenine karşı bir ağırlık merkezi oluşturmak üzere askeri içeriği yoğun bir stratejik işbirliği içine girer.² Temmuz 1999'da Başbakanlık tarafından yayınlanan bir genelgede Türkiye'nin İsrail'le yakınlaşma poli-

tikasının "Arap ülkelerinin Türkiye'ye karşı düşmanca tutumları, PKK'ya verdiği açık desteğe rağmen Suriye'nin yanında yer almaları ve Suriye yanlısı politika izlemeleri" üzerine gündeme geldiği belirtilir.³

İsrail ile ilişkilerin yakınlaşmasında TSK'nın modernizasyon gereksinimi, platform, teçhizat/mühimmat tedarikinde karşılaştığı sorunları aşabilmek için yeni kaynak arayışına girmesi önemli rol oynamıştır. Bu etkenin ilişkilerin gelişimine ivme kazandırması da seksenli yılların ikinci yarısına dayanır. Bu dönemde iki ülke hava kuv-

İnceleme

Ankara'nın kendi amaçları doğrultusunda başarılı bölgesel politikalar uygulayabilmesi gerek ABD gerekse İsrail'le ilişkilerini gerginlikten uzak bir biçimde sürdürmesine bağlıdır. Nasıl gelişeceği öngörülemez girişimlerin ikili ilişkileri rehin almasına imkân tanınmamalı.

vetleri işbirliği projeleri üzerinde çalışmaya başlar. Bu temaslar ABD kaynaklı silah envanterine sahip iki ordunun modernizasyonu konusunda işbirliği potansiyelini gösterir. İsrail, Türk Hava Kuvvetlerine [THK] F-4'leri modernize etmek için ilk girişimleri yaptığında yıllardan 1989'dur. Aynı yıl *Israel Military Industries*, M-60 tank modernizasyonu için de teklif verir. İsrail 1994'te Türkiye'nin uzun zamandır ABD'den edinmeye çalıştığı ancak siyasal gerekçelerle satışına onay verilmeyen KC-135 tanker uçakları satmayı önerir.⁴ THK Komutanı Halis Burhan'ın 1994'te hazırladığı rapor "PKK konusunda 'talep halinde' İsrail'in her türlü yardıma hazır olduğunu" belirterek savunma sanayi alanında yapılacak işbirliğinin THK'nin "harekât kabiliyetini büyük oranda artırabileceğine" dikkat çeker.⁵ 1996'dan sonra uygulamaya konulan savunma sanayi projeleri ile TSK "yüksek teknoloji silah temini bakımından önemli bir alternatif kaynağa" erişirken, silah ambargoları ya da 7/10 oranı gibi sınırlamalardan kurtulur.⁶

Yakınlaşmaya ivme kazandıran koşullardan söz edildiğinde Körfez Savaşı'ndan sonra ABD'nin Ortadoğu'da artan etkisi ve varlığına da değinmek gerekir. Türkiye ile İsrail arasındaki yakınlaşma Soğuk Savaş sonrası dönemde Ortadoğu ile daha yakından ve doğrudan ilgilenen ABD'nin kurmaya çalıştığı bölgesel güvenlik mimarisinin temel unsurlarından birisidir. ABD bu oluşumu başka Arap ülkelerinin katılımıyla genişleyerek bölgesel bir eksene dönüşeceği umuduyla destekler. Örneğin, Mayıs 1997'de Türkiye, İsrail ve ABD ordusundan yetkililerin katıldığı toplantılarda "Suriye ve İran'ın [...] yol açtığı bir bunalım durumunda, üç ülkenin katkısıyla bir ortak birliğin oluşumu ve yapılanması" gibi konular üzerinde durulurken, "kurulması öngörülen birliğin beraber müdahale yeteneği edinmesine yönelik eğitim ve uyum çalışmaları" da görüşülen konu-

lar arasındadır.⁷ İki ülke arasında kimi gözlemcilerin "ittifak" olarak tanımladığı yakınlaşma ABD'nin Soğuk Savaş sonrası dönemdeki en başarılı siyasi yatırımlarından birisi olarak görülür.

Bu koşullar altında gelişen işbirliği, Soğuk Savaş sonrası dönemin fırtınalı yılları boyunca, başlangıçta ileri sürülen karamsar tahminlerin tersine, Türkiye'nin Ortadoğu'da yalnız kalmasına değil, diplomatik etki ve ağırlığının artmasına olanak tanır. Türkiye'nin İsrail ile yakınlaşması Arap ülkelerinin Türkiye'nin sorunlarına karşı sergiledikleri kayıtsızlığı "biz nerede yanlış yaptık" biçiminde sorgulamasına yol açar. Ankara'nın İsrail ile yakın ilişkilerini Filistin tarafının çıkar ve isteklerine ters düşecek biçimde kullanmaktan kaçınması, Arap ülkelerinin Türkiye-İsrail işbirliğine karşı verdiği tepkinin zamanla ortadan kalkmasına neden olur. Bu eşğin aşılmasından sonradır ki Arap ülkeleri Türkiye'nin İsrail katındaki önemini yine İsrail'e karşı kullanılabilecek bir koz olarak görmeye başlar. Barış sürecinin tehlikeye girdiği dönemlerde Ankara'ya yönelik diplomatik trafikte görülen artış Türkiye'nin denklemdeki yerinin değiştiğini gösterir. İkinci İntifada'nın gergin günlerinde FKÖ Kudüs Sorumlusu Sari Nüseybi'nin Türkiye'den gelen siyaset adamları aracılığıyla yaptığı "İsrail'e yumuşak davranın" uyarısı, İsrail ile ilişkilerinin Türkiye'nin Ortadoğu politikası üzerinde bir yük oluşturmadığını, tersine Filistinliler açısından bir "hacet kapısı" gibi görüldüğünü ortaya koymaktadır. Mavi Marmara saldırısını izleyen günlerde yaşananların ışığında Nüseybi'nin çağrısı üzerinde yeniden düşünülmesi gereken unsurlar içermektedir: "İsrail'in Türkiye'ye ihtiyacı var ve bu nedenle Türkiye İsrail'i ikna olanağına da sahip. Aynı zamanda İsrail halkını düşmanlarla kuşatılmış duygusundan kurtaracak bir Müslüman sese ihtiyaç var. Bu ses Türkiye olmalı. Çünkü İslam ülkesi deyince şu anda İsrail halkının aklına

gelen sadece savaş ve intihar saldırıları [geliyor]. Türkiye, suların tekrar durulması ve yeni bir barış zemini sağlanması için devreye girmeli.”⁸

İlişkilerin 2000’li Yıllardaki Dönüşümü ve Yeni Dönem

Bu kısa hatırlatmadan sonra, ikili ilişkilerin gelişiminde etkili olan koşul ve gereksinmelerin günümüzde nasıl bir dönüşüm geçirdiği sorusunu ele alabiliriz. Önce ikili ilişkilerin gelişmesi için uygun bir bölgesel ortam sağlayan Oslo Barış Süreci, İkinci İntifada sonrasında askıya alınır. İsrail’in barış sürecini canlandırmak bir yana işgal altındaki topraklarda yerleşimleri sürdürmesi, 2006’da Lübnan’a, 2008’de Gazze’ye saldırması Türkiye’nin İsrail’e karşı eleştirel bir söylem benimsemesine neden olur. Suriye’nin Türkiye’ye karşı yürüttüğü dolaysız savaşın 1999’da sona ermesinin ardından, Şam ile 2000’de başlayan iyileşme sürecinin kesintisiz bir biçimde sürmesi ilişkiye ivme kazandıran koşullardan birisini daha ortadan kaldırır. Doksanlı yıllarda Türkiye’nin İsrail ile ilişkilerini Filistin sorununda yaşanan gelişmelerden bağımsız olarak değerlendirme eğilimini sürdüren hükümetlerden sonra, 2002’de artık dış politika söyleminde Filistin konusundaki duyarlılıkları ön plana çıkararak AK Parti iktidara gelir. Aynı yıllar İsrail’de de ılımlı partilerin oy potansiyelini yitirdikleri, büyük partilerin de barış yanlısı platformları terk ettikleri bir dönemdir. İlişkiler üzerinde sınırlayıcı etkiler yaratmakla birlikte, Barış Süreci’nin kesintiye uğraması ya da çeşitli bölgesel bunalımların patlak vermesi Ankara-Tel Aviv ilişkilerinin, Suriye-İsrail ya da El Fetih-Hamas arasında arabuluculuk yapmak türünden yeni boyutlar kazanmasını kolaylaştırdığı görülür.

İkinci olarak Türkiye’yi İsrail’e yakınlaştıran bir gereksinme olarak askeri modernizasyon ve tedarik konusu ele alınabilir. Yirmi yıl öncesi ile karşılaştırıldığında İsrail menşeli platformlara duyduğu gereksinim büyük ölçüde değişmiş olmakla birlikte, Türkiye’nin artık modernizasyon projeleri ve platform tedariki konularında İsrail ile işbirliğine gereksinim duymadığını söylemek mümkün değildir. Özellikle 5 Kasım 2007 Mutabakatı’ndan sonra Kuzey Irak hava sahası-

nın THK’ye açılmasıyla birlikte 2005’te İsrail’den kiralanan/satın alınan⁹ ve yine İsraili personel tarafından uçurulan *Heron* insansız hava araçlarının PKK’ya karşı operasyonlarda etkili oldukları bilinmektedir.¹⁰ Aralık 2007’de THK tarafından Kandil’e yönelik olarak gerçekleştirilen hava operasyonlarında İsrail’den kiralanan *Heron*ların sağladığı görüntüler kullanılmıştır.¹¹ Temmuz 2010 başlarında basına yansıyan haberlerden *Heron* uçakları için TSK personeline İsrail’de verilen eğitim faaliyetlerinin kesintiye uğramasızın sürdüğü anlaşılmaktadır.¹² Ağustos 2010’da ise saldırıdan sonra İsrail’e çağrılan *Heron* operatörleri geri gönderilmiş, İsrail’den satın alınan son 4 *Heron* da TSK’ya teslim edilmiştir.¹³ MSB yetkililerinin İsrail ile askeri projelerin nicelik ve niteliği konusunda ayrıntılı bilgi vermekten kaçınmasına karşın, yapılan açıklamalar işbirliği alanlarının kapsamlı olduğunu göstermektedir.¹⁴

Üçüncü olarak, Ankara ile Şam arasındaki yaşanan yakınlaşmaya bakılarak, Türkiye-İsrail ekseninin en önemli ayağını kaybettiği ileri sürülebilir. Gerçekten de doksanlı yıllarda Türkiye-Suriye-İsrail arasındaki dolaylı savaş/gerginlik/caydırma temelinde biçimlenen ilişkileri sürdürmenin koşulları ortadan kalkmış gözükmektedir. Buna karşılık ikibinli yıllarda üç ülke arasındaki ilişkilerde yeni dinamikler öne çıkmıştır. En azından ilişkinin Türkiye ayağında, “düşmanımın düşmanı dostumdur” anlayışının yerini, barışçıl arayışlar, arabuluculuk girişimleri almıştır. Dolayısıyla, Şam’ın Ankara’nın dış politika gündemindeki yerini ve önemini koruduğu ileri sürülebilir. Artık Ankara için Suriye caydırılması değil, bölgesel barış parantezine alınarak İran’dan yalıtılması gereken bir ülkedir. Bu parantezin Ankara tarafından olumlu anlamda kapatılabilmesi Türkiye’nin İsrail’le yakın ilişkilerini sürdürmesi koşuluna bağlıdır. Mavi Marmara saldırısı sonrasında ilişkilerin kopma işaretleri vermesi üzerine Suriye’nin İsrail ile diplomatik kanalları kesilmiş bir Türkiye’ye değil, İsrail’in sözüne kulak verdiği bir Türkiye’ye ihtiyaç duyduğunu ifade etmesi de benzeri bir biçimde değerlendirilebilir. Temmuz 2010’daki İspanya ziyareti sırasında Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad’ın İsrail ile köprüleri atmış bir Türkiye’nin bölge istikrarına katkıda bulunamayacağı ve ara-

İnceleme

buluculuk çalışmalarını da zora koşacağına ilişkin vurgusu,¹⁵ beklentileri tersi yönde olan çevrelerde şaşkınlığa yol açmıştır.¹⁶

Ayrıca, Türkiye'nin Suriye ile İsrail arasında arabuluculuk girişimlerinin AK Parti Hükümetlerinin İsrail ile yakın ilişkiler sürdürmesinden hoşnut olamayan parti tabanını bir ölçüde yatıştırdığı göz ardı edilmemesi gereken bir unsurdur. Aynı unsur 2011 genel seçimlerinde AK Parti tabanından oy çalarak ulusal barajı geçmek isteyen Saadet Partisi'nin İsrail ile ilişkiler konusundaki eleştirel söylemini etkisizleştirmek olanağı da sağlamaktadır. Suriye ile İsrail arasındaki arabuluculuk girişimleri İsrail yüzünden başarısızlığa uğradığında Başbakan Tayyip Erdoğan'ın gösterdiği sert tepkiler bir ölçüde bu olanağın yitirilmesiyle de ilişkilendirilebilir.

Son olarak, Türkiye-İsrail ilişkilerini yönlendiren koşul ve gereksinmelerin ne ölçüde değiştiği sorusu önemli ölçüde ABD'nin iki ülke arasındaki ilişkileri nasıl algıladığı sorusu ile bağlantılıdır. Öncelikle ABD'nin bölgesel politikalarına yön veren önceliklerine bakıldığında İran'ın kilit bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Irak'ın işgali sonrasında İran'ın bölgesel konumu yüzyıllardan beri olmadığı kadar fazla güçlenmiştir. Bu sonucun ortaya çıkmasında ABD'nin oynadığı rol ironiktir. ABD İran'ın bölgede etkili olmasını sağlamaktan alıkoyan en büyük engel konumundaki *Baas* yönetimini sonlandırmış, tarihsel olarak İran ile yakın ilişkiler içinde olan Iraklı Şii'lere iktidar yolunu açmıştır. Sonuçta, İran, Osmanlı yüzünden XVII. yüzyıl ortalarından beri giremediği Irak'a ABD sayesinde etkili biçimde geri dönebilmiştir. Bu nedenlerle ABD'nin Irak'tan çekilmesinden sonra ortaya çıkacak güç boşluğunun doldurulması ve işgal sürecinde İran'ın bölgede edindiği avantajlı konumun dengelenmesi Washington açısından Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerin devam etmesine bağlıdır. İran'ın Irak'taki varlığının sınırlanması, Suriye'den yalıtılması ve Lübnan'daki etkisinin azaltılması gibi öncelikler nedeniyle ABD bölgedeki en önemli iki askeri güç olarak Türkiye ve İsrail'in desteğine güvenmekte, aynı nedenlerle iki müttefiki arasındaki gerilimin denetim dışına çıkmaması için yoğun çaba harcamaktadır.

Bunalım sürecinin kırılma noktalarına yakından bakıldığında ABD'nin ikili ilişkilerin bunalımdan daha fazla hasar görmemesi için yaptığı müdahaleler görülür.¹⁷ ABD'nin yoğun baskısıyla saldırıdan kısa bir süre sonra 2 Haziran 2010'da cenazelerin ve gönüllülerin iadesi gerçekleşmiş; böylelikle Türkiye'nin İsrail ile diplomatik ilişkilerinin kesilmemesi için öne sürdüğü koşullardan birincisi yerine getirilmiştir.¹⁸ AK Parti yetkilileri tarafından yapılan sert açıklamalarla bunalımın daha da tırmanacağı anlaşıldığında Fethullah Gülen'in ABD'den yaptığı açıklama tartışmalara yeni bir yön vermiştir. Gülen, *Wall Street Journal*'a yaptığı açıklamada "organizatörlerin yardım götürmeye kalkışmadan önce İsrail ile anlaşma arayışına girmemesini 'otoriteye başkaldırı işareti' olarak nitelendirerek, bu türden yaklaşımların ' faydalı sonuçlar doğurmayacağını' belirtmiştir.¹⁹ Bu açıklama sonrasında Türkiye-İsrail ilişkilerine bakışta daha gerçekçi mercekler kullanılmaya başlamıştır.

İzleyen günlerde AK Parti yönetiminden gelen sağduyulu ve gerçekçi yaklaşım çağrıları da aynı çerçevede değerlendirilebilir. Bülent Arınç tarafından yapılan bir değerlendirme AK Parti yönetiminin içine düştüğü açmazları sergileyen ayrıntılar ve *Gazze'ye Özgürlük* girişimine yönelik eleştiriler içermesi bakımından uzun bir alıntılamaı mazur göstermektedir. İşi Türkiye'ye "İsrail devleti ile ilişki kurarak onun iyi noktalara yöneltilmesinde katkısı olabilecek bir güvenilir ülke" olmak perspektifi önermeye kadar götüren Arınç, İsrail ile ilişkilerin kesilmesi çağrısı yapanları 'bekâra karı boşamak kolay' diyerek tersleyecektir.

Sevelim sevmeyelim, varlığı dünya tarafından kabul edilmiş bir İsrail devleti ile ilişki kurarak onun iyi noktalara yöneltilmesinde katkısı olabilecek bir güvenilir ülkeye ihtiyaç var. Şimdi bizim 'her şeyi feshedin, hiçbir anlaşma bırakmayın. İsrail devletinin büyükelçisini buradan gönderin..' 'Bekâra karı boşamak kolay' diyorlar. Böyle bir olay sebebiyle her şeyi yok ederseniz siz zararlı çıkabilirsiniz. Şahsımı örnek olarak göstermiyorum ama devlet adamlığı ya da devleti yönetmek sükûnet, sağduyu ve sabırla olacaktır. Benim çevremden de pek çok insan, vurmaya kırmayı,

İran'ın nükleer silah edinmesi durumunda Ortadoğu ülkeleri ABD-Türkiye-İsrail stratejik ilişkilerine yeni bir anlam yükleyecek.

bunlara hak ettikleri cezayı vermemizi istiyor olabilir. Ben hissiyatımla kalbimle de onları destekliyorum. Ama dünyada reel politikayı görmemiz lazım ki bundan sonraki yolumuza devam edebilelim. 'İkinci, üçüncü, beşinci, gemileri de yola çıkaralım' diyen insanların kalplerine hitap ederek söylüyorum, böyle bir olay tekrarlandığı zaman bunu önleyebilecek gücünüz var mı? Bu olay neticesinde meydana çıkan hasarları tamir edebilecek aklınız var mı? Ne götürür ne götürmez hesabını yaptınız mı? Aklın ön plana konulması gerekir."²⁰

ABD'nin Türkiye-İsrail Krizine Yaklaşımı

Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyinde İran'a

uygulanacak yaptırımlar konusunda alınan karara hayır oyu verdiği oylama ABD'nin Ankara üzerindeki "Tel Aviv ile uzlaş" baskısının gözle görülür biçimde arttırmasına neden oldu.²¹ Oylama sonrasında ABD'li diplomatlar Ankara'nın Washington ile bozulan ilişkilerinin düzelebilemesi için İsrail ile ilişkilerin onarılması gerektiğini ifade etmeye başladılar.²² ABD'nin Avrupa ve Avrasya işlerinden sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı Philip Gordon'un Ankara'nın politikalarının "Türkiye'nin ABD'den destek beklediği konularda ABD'nin destek vermesini zorlaştırdığı" biçimindeki sert uyarısı Türkiye için İsrail ile ilişkilerinin taşıdığı sembolik önemi yeniden gündeme getirdi.²³ G-20 Zirvesi'nde Başkan Obama Başbakan Erdoğan'a Türkiye'nin buna-

İnceleme

Filistin sorununun iki ülke ilişkileri üzerinde yarattığı sınırlandırıcı etkiye karşılık, Türkiye ile İsrail arasında Ortadoğu'nun özellikle Irak'ın işgalinden sonra ortaya çıkan sorunlarına ilişkin çok sayıda ortak payda bulunmaktadır. Bu paydaların önemli bir bölümü İran ile ilişkilendirilebilir.

limi derinleştirmekten kaçınması uyarısında bulundu. ABD'nin iki ülke arasındaki diplomatik kanalların çalıştırılması yolunda telkinleri Haziran ayının sonunda bir başka somut sonuç verdi. 31 Haziran günü Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile Ankara'da Hükümet çevrelerinin güvendiği bir isim olan İsrail Bayındırlık Bakanı Benyamin Eliezer Brüksel'de gizli bir görüşme gerçekleştirdiler.²⁴ İsraili Bakanın Başbakan Netanyahu'nun özel temsilcisi sıfatıyla katıldığı görüşmede Dışişleri Bakanı Davutoğlu ilişkilerin normalleşmesi için İsrail tarafından yerine getirilmesi gereken koşulları sıraladı: "İsrail gemi baskını nedeniyle özür dilesin; baskında ölen Türkler için tazminat ödesin; uluslararası bağımsız bir komisyon kurulsun; Gazze'ye uygulanan ambargo kaldırılın ve İsrail el koyduğu üç Türk gemisini iade etsin".²⁵ Brüksel Buluşması, ABD'nin bunalımın daha fazla hasara yol açmaması için Tel Aviv üzerindeki baskıyı da artırdığını gösterdi. Resmen açıklanmamış olmakla birlikte, ABD'nin baskısı sonucunda Mavi Marmara ile birlikte el konulan Türk gemilerinin Temmuz ayı sonunda İsrail'den ayrılmasına izin verildi.

ABD'nin bunalımı sonlandırmak için yaptığı baskı sonucunda İsrail Mavi Marmara saldırısını soruşturacak BM komisyonuna katılmayı kabul etti.²⁶ Bu müdahale, saldırının gerçekleştiği 31 Mayıs 2010'dan sonra süren bunalımdan çıkılacağına ilişkin en önemli işaret olarak görülebilir. Washington'un Tel Aviv üzerinde "komisyona katıl", Ankara üzerinde ise "Özür ve tazminat için direnme; önemli olan komisyon" biçiminde özetlenebilecek çifte baskısı sonucunda iki ülke bunalımın başından beri olabilecekleri en yakın noktaya getirilmiş oldu.²⁷ Ankara'dan gelen ilk açıklamada, komite oluşturulması ve İsrail'in so-

ruşturmaya katkı yapmayı kabul etmesi memnuniyet verici gelişmeler olarak nitelendirildi. Buna karşılık, ABD tarafından yapılan açıklamada komisyon kararının ulusal komisyonlar tarafından alınacak kararları tamamlayıcı nitelikte olduğunu vurgulandı. Washington'dan gelen açıklamaya göre komisyon "benzeri olayların önünü alacak değerlendirmelere odaklan[acaktır]". Bu açıklama ile en azından ABD indinde soruşturmanın saldırıdan kimin sorumlu olduğunu ortaya çıkarmak gibi bir amaca yönelik olmadığı anlaşıldı.²⁸ Böylelikle ABD'nin komisyonun görevini benzer olayların yaşanmaması için araştırma yapmak olarak sınırlayarak soruşturma sürecinin Türkiye'nin beklentilerini tam olarak karşılamaktan uzak kalacağına dair güçlü bir işaret verdi. BM Komisyonunun yetkisine ilişkin tartışmalar ve İsrail'in Komisyonla tam işbirliği yapmayacağı yolundaki açıklamaları soruşturma sürecinin siyasallaşacağını dolayısıyla da sorunun sonuçta siyasal bir çözüme bağlanacağını göstermektedir.

Bunalım sürecinde yaşanan bazı gelişmeler soruşturmanın Türkiye'nin istediği biçimde sonuçlanamayacağı yolunda başka erken işaretler vermiştir. Mavi Marmara'daki yardım gönüllüleri tarafından darp ve müsadere edilen İsraili komandalara ait fotoğrafların gazetelerde yayınlanması, bu fotoğrafların dünya basını tarafından iktibas edilmesi, gönüllülerin barışçıl olduklarını/davrandıklarını savunan Türkiye'nin tezlerini zayıflatan bir etki yaratmıştır.²⁹ Nitekim İsrail askeri çevreleri bu fotoğrafların "gönüllülerin İsrail askerlerini öldürmeye çalıştıklarını kanıtladığını" ileri sürmekte gecikmemiştir.³⁰ Söz konusu görüntülerin yarattığı etki Başbakan Tayyip Erdoğan'ın mitinglerde İsrail'i dinsel göndermeler kullanarak eleştirmesi ile birlikte

daha da artmıştır. Başbakanın İsrail'i "PKK'nın taşeronluğunu yaptığı devlet"³¹ imasıyla şeytanlaştırması, meseleye karşı eleştirel bir bakışla yaklaşanları "Tel Aviv'in avukatlığını yapma"³² uyarısıyla yanıtlaması ya da Filistin sorununun Türkiye'nin en temel sorunu olduğu yönünde izlenimler yaratacak ifadelerle başvurması sonuç itibarıyla bir dış politika konusu olan sorunun enine boyuna tartışılmasını zora sokmuştur.³³ Kullanılan dil Türkiye'nin dış politikasını dinsel/kültürel dürtülerin yönlendirdiği yolundaki görüş ve eleştirilere haklılık kazandırmakla kalmamış,³⁴ Dışişleri Bakanlığı bürokrasisinin saldırıyı bir hukuki sorun olarak göstermek için harcadığı çabaların sonuç vermesini de zorlaştırmıştır. Bu yaklaşımın etkisi ister istemez can kayıplarını uluslararası sularda son derece meşru bir dava için harekete geçmiş gönüllü insanlara karşı yapılan bir saldırının sonucu olmaktan çok, İslamcı fanatiklerin tasarladığı bir kışkırtmaya karşı İsrail'in yaptığı meşru savunmanın sonucu olarak göstermeye çalışan çevrelerin istedikleri yönde olmuştur.

Sonuç ve Genel Değerlendirme

Doksanlı yıllarda Türkiye ve İsrail ilişkilerini yakınlaştıran bölgesel koşullar 2010 yılına gelindiğinde de büyük ölçüde geçerliliğini korumaktadır. Öncelikle Suriye ve İran'ın Türkiye'ye karşı doksanlı yıllar boyunca sürdürdüğü dolaylı savaşa son vermesine karşın, bölgesel uzantılarını koruyan Kürt ayrılıkçılığı sorunu Ankara'nın gündemindeki yerini kaybetmemiştir. Sorunun kazandığı sınır aşan boyutlar Türkiye'nin bölgesel ölçekte etkili olan herhangi bir ülke ile hasmâne ilişkilere girmekten kaçınmasını gerektirmektedir. İkinci olarak, Türkiye ve İsrail savunma sanayi ve istihbarat konuları başta olmak üzere değişik alanlarda işbirliğine devam etmektedir. Bunlara ek olarak, Irak'tan çekilme takvimini aksatmak istemeyen ABD için Türkiye ile İsrail arasındaki yakın ilişkilerin sürdürülmesi daha da öncelikli bir konu haline gelmiştir. Kaldı ki başta Kürt ayrılıkçılığı olmak üzere Ortadoğu'da karşı karşıya bulunduğu sorunlar Türkiye'yi bölgesel ölçekli politikalar uygula-

mak zorunda bırakmaktadır. Geniş bir Ortadoğu coğrafyasındaki gelişmeleri kendi öncelikleri doğrultusunda yönlendirebilen İsrail ile ilişkilerin kopartılması Ankara'nın bölgesel politikalar uygulayabilmesi olasılığını ortadan kaldırmaya bile, önemli ölçüde zora sokacaktır.³⁵ Daha açık bir biçimde ifade etmek gerekir ise, Ankara'nın kendi amaçları doğrultusunda başarılı bölgesel politikalar uygulayabilmesi gerek ABD gerekse İsrail'le ilişkilerini gerginlikten uzak bir biçimde sürdürmesine bağlıdır. Böyle bir yaklaşım nasıl gelişeceği öngörülemez girişimlerin ikili ilişkileri rehin almasına imkân tanınmamasını gerektirmektedir.

Türkiye ve İsrail'in Filistin sorunu konusunda az sayıda ortak paydaya sahip olduğu bilinen bir gerçektir. Bu durum Filistin sorununun insani boyutlar kazandığı gelişmeler sonrasında iki ülke arasındaki ilişkilerin hızla gerilmesine yol açmıştır. Mavi Marmara saldırısı bu gerçeğin bir kez daha ortaya çıkmasını sağlamıştır. Filistin sorununun iki ülke ilişkileri üzerinde yarattığı sınırlandırıcı etkiye karşılık, Türkiye ile İsrail arasında Ortadoğu'nun özellikle Irak'ın işgalinden sonra ortaya çıkan sorunlarına ilişkin çok sayıda ortak payda bulunmaktadır. Bu paydaların önemli bir bölümü İran ile ilişkilendirilebilir. İran'ın Irak'taki etkisinin azaltılması, Suriye'den yalıtılması ve Lübnan'da etkisizleştirilmesi sadece ABD ile İsrail'in değil, Türkiye'nin de dış politika öncelikleri arasındadır. Bu önceliğin İran'ın nükleer silah edinmek konusundaki kararlılığı ile doğru orantılı belirginlik kazanacağı açıktır. Benzer nedenlerle, İran'ın nükleer silah edinmesi durumunda ABD-Türkiye-İsrail arasındaki stratejik ilişkilere nükleer İran'dan rahatsızlık duyan Körfez ülkeleri tarafından yeni bir anlam yüklenecektir.

Oslo Barış Sürecinin kesintiye uğradığı bir ortamda, İsrail'in varlığını sorgulayan bir siyasi görüş geleneğinden gelen ve bu görüşün İsrail'e ilişkin kabullerini hala bir ölçüde benimsediği anlaşılan bir siyasi partinin Türkiye'de sekiz yıldır güçlü bir meclis çoğunluğu ile iktidarda bulunmasına karşın Türkiye İsrail ilişkilerinin sürdürülebilmesi başka türlü nasıl açıklanabilir? **■**

İnceleme

- 1 Gencer Özcan, *Türkiye-İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi*, İstanbul, TESEV, 2005, s. 66-79.
- 2 Selin Çağlayan, "Türkiye-İsrail-ABD Üçlü İttifakı Yolda", *Hürriyet*, 4 Mayıs 1997; Yasemin Çongar, "Şam'a 'Çifte Cephe'", *Milliyet*, 28 Temmuz 1997; Barçın Yınanç, "İsrail'den Kıskaç Önerisi", *Milliyet*, 10 Nisan 1997.
- 3 "Başbakan'dan Dış Politikaya İnce Ayar", *Milliyet*, 13 Temmuz 1999.
- 4 Nezih Tavlaş, "Türk İsrail Güvenlik ve İstihbarat İlişkileri", *Avrasya Dosyası* C.5, No. 1, 1999, s.93; "Tanker Uçakta ABD Oyunu", *Cumhuriyet*, 2 Ağustos 1995.
- 5 Evren Değer, "İsrail'le İşbirliği Raporu", *Milliyet*, 16 Şubat 1995.
- 6 Serhat Güvenç, "TSK'nın Sınırötesi Girişim Yetenekleri: Ulusal Güvenlik Politikasında Yeni Boyut", Gencer Özcan ve Şule Kut, derl., *Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar: En Uzun Onyıl*, İstanbul: Boyut, 1998, s.150.
- 7 "Bir, İsrail'le Ortak Tatbikattan Yana", *Radikal*, 5 Mayıs 1997; Yasemin Çongar, "'Üç Silahşörlere' Hazır", *Milliyet*, 7 Mayıs 1997. Aslı Aydıntaşbaş, "Üçlü Askeri İttifak Yolunda İlk Adım", *Yeni Yüzyıl*, 6 Mayıs 1997.
- 8 "İsrail'e Yumuşak Davranın", *Hürriyet*, 13 Nisan 2010.
- 9 Arieh O'Sullivan ve Avi Krawitz, "Turkey Plans to Purchase \$200 Million of Israeli UAVs", *The Jerusalem Post*, 19 Nisan 2005; Utku Çakırözer, "Bombalı Kuşları İsrail'den Alıyor", *Milliyet*, 3 Mayıs 2005.
- 10 Bu konuda bir dizi haber ve değerlendirme yazısı bu alandaki işbirliğinin kapsamı konusunda fikir verebilir: Özgür Ekşi, "Türkiye'nin İstihbarat Uçağını İsrail Uçuruyor", *Hürriyet*, 2 Ağustos 2007; Murat Yetkin, "İstihbarat Paylaşımı, 11 Eylül ve PKK", *Radikal*, 16 Kasım 2008; Murat Yetkin, "Hükümetin Hamas Ayarı ve PKK Etkeni", *Radikal*, 28 Ocak 2009; "İHA'lar Buldu Komando Vurdu", *Hürriyet*, 2 Temmuz 2010.
- 11 Örneğin, "BBG Evi'nin Gözcüsü" başlıklı bir haberde "TSK, İsrail'den kiralanan Heron adlı araçla harekâtı izlemiş" bilgisi verilmektedir. *Radikal*, 20 Aralık 2005.
- 12 "İsrail'in Yaptıkları Yanına Kâr Kalıyor", *Radikal*, 4 Temmuz 2010.
- 13 Aslı Aydıntaşbaş, "İsrail, Heronları Sessizce Teslim Etti", *Milliyet*, 2 Eylül 2010.
- 14 İsrail ile yürütülen projelerin listesi için, bakınız: "Gönül Önce 'Az' Sonra 'Çok' Dedi" *Milliyet*, 8 Haziran 2010.
- 15 Fulya Özerkan, "Israel-Syria Talks Moving Ahead without Turkey", *Hürriyet Daily News*, 11 Temmuz 2010.
- 16 Semih İdiz, "Syria Starts Looking Elsewhere for Peace with Israel", *Hürriyet Daily News*, 12 Temmuz 2010.
- 17 "Umut ABD'nin Arabuluculuğunda", *Radikal*, 29 Haziran 2010.
- 18 Aslı Aydıntaşbaş, "İşte Esir Türkleri Bıraktıran Diyalog: Türk Mahkemelerine Hesap Verirler", *Milliyet*, 3 Haziran 2010.
- 19 "Gülen, İHH'yi Eleştirdi: Yola Çıkmadan İsrail'le Anlaşmalıydı", *Radikal*, 5 Haziran 2010.
- 20 "Arınç: Kalbim 'Vurun' Diyenleri Destekliyor", *Radikal*, 7 Haziran 2010.
- 21 Deniz Zeyrek, "ABD ile İlişkilerde 'Gerçeğe Dönüş'", *Radikal*, 29 Haziran 2010.
- 22 Semih İdiz, "İsrail, Türk-ABD İlişkilerinin Koşulu Haline Geliyor", *Milliyet*, 3 Temmuz 2010; Kadri Gürsel, "Görüşme Gizli, Vaziyet Açık", *Milliyet*, 4 Temmuz 2010.
- 23 "Bati'ya Bağlılığınızı Gösterin" *Radikal*, 22 Haziran 2010.
- 24 Aslı Aydıntaşbaş, "Telkin ABD'den, Talep İsrail'den Geldi", *Milliyet*, 2 Temmuz 2010.
- 25 Uğur Ergan, "Gizli Zirvede 5 Talep", *Hürriyet*, 2 Temmuz 2010.
- 26 "İsrail Filo Baskınıyla İlgili BM Soruşturmasını Kabul Etti", *Hürriyet*, internet edisyonu, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/15469493.asp?gid=373>, 3 Ağustos 2010, [3 Ağustos 2010].
- 27 Aslı Aydıntaşbaş, "Komisyon Var, Misyonu Belirsiz", *Milliyet*, 9 Ağustos 2010.
- 28 ABD Dışişleri Bakanlığı açıklamasının ilgili bölümü şöyledir: "Bu komisyon, ulusal soruşturmaların yerine geçmeyecektir. Bu komisyon, ulusal soruşturmaları tamamlayan bir unsur olarak İsrail ve Türkiye'nin olayla ilgili değerlendirmelerini uluslararası kamuoyuna sunmaları için de bir fırsat yaratmaktadır. Komisyon geleceğe ve bu tarz olayların tekrarlanmasının engellenmesine odaklanacaktır" ABD'den Gelen Açıklama Kafaları Karıştırdı", *Hürriyet* internet edisyonu, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/15471664.asp?gid=373>, 3 Ağustos 2010, [3 Ağustos 2010].
- 29 "İşte İsrail'in Sildiği Fotoğraflar: Ağlayan Komando", *Hürriyet*, 6 Haziran 2010.
- 30 İsrail'i Sevindiren Kareler", *Milliyet* 7 Haziran 2010. Fotoğrafların yayınlanması tartışmalara yol açtı. Güneri Civaoglu "İsrail gizli servislerinin bir şekilde bu fotoğraflar olayında parmağı olabilir diye düşünüyorum. Çünkü.. O fotoğraflar herhalde İsrail tarafından çekilmiş olmalı. ... [Bu fotoğrafların] ilk kez Türk medyasında ve Türklerin çekimiyle yayınlanması çok daha etkili olmuştur. İsrail'e yaramıştır" Güneri Civaoglu, "Filistin Sendromu", *Milliyet*, 8 Haziran 2010.
- 31 Aslı Aydıntaşbaş, "PKK İsrail'in Taşeronu mu?" *Milliyet*, 21 Haziran 2010.
- 32 "Erdoğan: Tel Aviv'in Avukatı", *Radikal*, 7 Haziran 2010.
- 33 4 Haziran'da Konya Mitinginde yaptığı konuşmada Başbakan Erdoğan'ın seçtiği söylem, İsrail ile ilişkileri bir yana, Türkiye'nin dış politikasının bütünüyle Filistin sorununa angaje olduğu izlenimi yarattı: "Kudüs'ün kaderi İstanbul'dan ayrı değildir. Gazze'nin kaderi Ankara'nın kaderinden ayrı değildir. Ramallah'ın, Refah'ın, Hanyunus'un kaderi asla ve asla Konya'nın kaderinden ayrı değildir. Dünya sussa bile biz susmayacağız." Selçuk Şenyüz, "Lo tir'tsach", *Hürriyet*, 5 Haziran 2010.
- 34 Eyüp Can, "Türkiye 'Kazan-Kazan'dan 'Kaybet-Kaybet'e Sürükleniyor", *Hürriyet*, 16 Ağustos 2010.
- 35 Kadri Gürsel, "Kürt Sorunu Türkiye'nin 'Aşıl Topuğu'dur", *Milliyet*, 3 Haziran 2010.

DİPNOTLAR